

Полтавський вісник

7 лютого 2019, № 6 (1542)

Л. Чередник

Політ над суспільством

Ось уже три місяці поспіль у Полтавському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім.М.В.Гоголя з величезним успіхом іде вистава «Політ над гніздом зозулі». Полтавці звикли вже до гарних спектаклів, які останнім часом ідуть на сцені театру. Але ця вистава стала знаковою: її можна вважати найкращою постановкою цього театрального сезону.

Режисер-постановник дійства – заслужений діяч мистецтв України Сергій Павлюк добре знайомий жителям нашого міста завдяки своїм численним неординарним роботам.

Слід зазначити, що ставити «Політ над гніздом зозулі», відому постановку Дейла Вассермана за однойменним романом Кена Кізі, було досить відповідально.

Старше покоління зачитувалося складним, але яскравим, оригінальним і напрочуд актуальним романом відомого американського письменника, який побачив світ у далекому вже 1962 році. Книгу називали біблією 60-х років ХХ століття, а автор і герої твору стали своєрідними іконами хіпстерів (від жаргонного «to be hip» – бути в темі) – молодіжного руху і субкультури, що заповонила світ у минулому столітті.

Зазначимо, що попередниками хіпстерів були всім відомі у 1960-х роках стиляги та хіпі.

У 1975 році з'явився гучний фільм-драма кінорежисера Мілоша Формана «Політ над гніздом зозулі», який отримав «Оскара» у п'яти номінаціях. Уперше в історії кіно такий же успіх було повторено на світовому кінофестивалі «Золотий глобус». У фільмі знімалися зірки Голлівуду: Джек Ніколсон, Луїза Флетчер, Уільям Редфілд, Бред Дуріф та інші.

Тому братися за постановку цієї вистави було навіть дещо ризиковано. Але Сергій Павлюк довів, що він не боїться ризиків, експериментів, а навіть досить успішно з ними справляється. Особливо якщо врахувати термін роботи над спектаклем – усього місяць.

Постановка має свою цікаву творчу історію, яку не можна не згадати. За словами режисера, виставу замовив директор полтавського театру, заслужений працівник культури України, лауреат премії ім.М.Садовського Олексій Андрієнко. Автор ідеї – заслужений діяч мистецтв України, колишній директор Кримськотатарського театру Білял Білялов. Цих двох людей пов'язує багаторічна міцна дружба. Білялов давно мріяв поставити цю виставу на сцені свого театру, але сьогоднішні політичні буревії перешкодили її реалізації. Свою виставу гоголівці присвятили мужньому кримськотатарському народу, який бореться за свободу і незалежність своєї Батьківщини. Саме тому було вставлене обрамлення вистави татарською мовою, яке записав Білялов. Зазначимо, що обидві дії починаються із монологів мовою незломленого народу. Кожен з них налаштовує глядача на дійство, що триватиме на сцені.

Дія п'єси відбувається в божевільні (американці називають цей заклад «гніздо зозулі»). Хоча, на думку філологів, тут використовується гра слів: англійське слово «сискоо» означає не лише всім відому пташку, але також вживається і в значенні «божевільний»). Образи героїв наскрізь гротеск-ні. Вождь Бромден (Тимофій Зінченко), Дейл Гардінг (Сергій Озерянка), Біллі Біббіт (Тарас Краюха), Скенлон (Геннадій Продайко), Чезвік (Віталій Крапіва), Мартіні (Сергій Жмурко) – усі вони, літні й молоді, з університетськими дипломами чи без освіти, з різних причин опинилися в божевільні. Вони перебувають в абсолютно чистих умовах, їхній день іде за розпорядком, їх лікують, у визначений час вони дивляться телевізор, у них є навіть президент ради пацієнтів – усе на перший погляд нормально. Але... перед нами суспільство у мініатюрі, що живе за жорстокими законами і викидає, навіть знищує тих, хто чимось вирізняється з-поміж інших.

Керує всім цим Сестра Ретчел (заслужена артистка України Тетяна Любченко). Полтавці звикли бачити цю талановиту актрису в позитивних ролях, але дуже вона майстерно грає і героїню негативну. Завжди усміхнена, привітна, добре виконує свої обов'язки, любить чистоту, але разом з тим Ретчел справжнє чудовисько, монстр з крижаною душею, який з посмішкою вичавлює у пацієнтах залишки людяності. Саме вона проводить жахливі «терапевтичні години», на яких психологічно тисне на хворих, розкриваючи перед усіма їхні особисті таємниці. Урешті-решт вона перемагає, бо сильніша фізично завдяки своїм ницим асистентам-санітарам (Артем Батрак, Олександр Збаразький, Олександр Бородавка), електрошокерам і оперативному втручанням.

Дуже складний у психологічному плані образ індіанського вождя Бромдена (Тимофій Зінченко). Це одна з кращих його ролей, яку він веде уміло. Образ складний і драматичний одночасно, багато в чому узагальнений. У романі саме він герой-оповідач, один із божевільних, який упродовж тривалого часу перебуває в цьому закладі. У спектаклі цей персонаж стає уособленням народу, який втратив свою свободу. Незважаючи на те що Бромден індіанець, свобода не має національності.

«Вітер несе з гір запах снігу... Он скидається форель... А за водоспадом наше плем'я... Тату, вони знову насіли на мене і тільки наказують... Як я звідси втечу? Тут немає де сховатись». Ці слова Вождя Бромдена вражають. Мимоволі згадуються слова з відомої всім пісні Джамали «1944»: «Не дозволили тут жити// Нема від молодості насолоди// Не дозволили тут жити// Творити б майбутнє//... Де ваше серце?//Людство, підйом// Думаєте, що ви боги?/Але ж усі смертні». Коли люди знищують собі подібних – це протиприродно.

Спогади про дитинство і юність Бромдена переживаються ним як реальність. В індіанському вождєві живе пам'ять його предків, мудре сприйняття світу, поетичне мислення. Та водночас герой розуміє: коли людина поступається чимось – може все втратити. Його батько теж був вождем, але заради кохання до білої жінки поступився і втратив не лише рідну землю, а й себе. Якщо врахувати, що всі ці слова вимовляє людина, загнана у божевільню, то стискається серце від почутого.

Надзвичайно складна роль Рендла Патріка Макмерфі (заслужений артист України Олександр Любченко), і актор, як завжди, блискуче з нею впорався. Його герой зовсім не ангел: він сидів у багатьох в'язницях, картяр, та водночас веселий балакун і жартівник. З його появою в божевільні почалися різкі зміни. Макмерфі вступає у відкритий конфлікт з медсестрою і весь час намагається «розбудити» хворих, допомагає їм усвідомити, що вони не піддослідні кролики. Це зробити дуже важко, але поступово психи змінюються. Макмерфі дуже емоційний і, як не дивно, справедливий. Після смерті Біллі він не витримує насильства і кидається душити Ретчел, винну у смерті юнака Макмерфі схопили і зробили лоботомію (операція, що полягає в розрізанні тканин, які з'єднують лобові долі мозку з його іншими частинами). Сильний Макмерфі перетворився на овоч.

Роман Кена Кізі має інший фінал. Бромден не може дивитися на те, що сталося з Макмерфі. Він припиняє страждання друга (задушив його подушкою) і втікає з божевільні.

З етичних міркувань вистава має інший фінал, набагато потужніший. Вождь, який одним із перших побачив Макмерфі і болісно на це зреагував, промовив знаменні слова: «Моє плем'я ніколи не воювало. Це був наш промах. Варто було воювати!». Так, коли в тебе забирають рідну землю, коли намагаються знищити, коли принижують людську гідність, треба боротись. Слова стають поштовхом до боротьби.

Вистава цікава своїм оформленням. Художник-постановник Ірина Кліменченко разом із режисером знову порадувала глядачів. Декорації надзвичайно дорогі, адже виготовлені з органічного скла. Враження від них просто неперевершене!

Прекрасне і музичне оформлення, відчувається гарний смак режисера. Зазначимо, що у виставі лунають мелодії молодого талановитого кримськотатарського композитора Шевкета Білялова, з творчістю якого полтавці мали змогу вже неодноразово познайомитися. Він брав участь у концерті симфонічної музики, писав музику до кількох вистав гоголівців («Майстер і Маргарита», «Жінки»).

Змістовно вплітається у дійство й саундтрек добре відомої пісні англійського гурту «The Animals» – «House Of Rising Sun» («Дім сонця, яке сходить»), що є справжнім криком душі людини, засмоктаної небезпечною трясовиною кримінального світу. Вражають також веселі мелодії, що супроводжують прийом ліків і життя божевільних: за зовнішньою веселістю криється глибока трагедія людей, загнаних в умови ненормальної системи. Конт-расти, які використовує режисер, підсилюють силу ідейного змісту постановки.

Як завжди, у виставах Сергія Павлюка багато символів, відчувається, що режисер не просто любить метафори, а й прекрасно знає символіку. Глядачів цього разу вразили риби, зображення морського дна, яке можна було споглядати навіть в антракті. Образ риби у виставі не випадковий. До речі, у романі Макмерфі влаштовує не вечірку, а рибалку у відкритому морі, а потім герої їдять рибу.

Сергій Павлюк трішки змінив сюжет, проте обіграв його просто дивовижно. Щоб зрозуміти режисерський задум, слід звернутися до тлумачення образу риби. Це давній символ, який є майже у всіх народів світу. Риба виступає як символ плодючості, зокрема і в духовному плані, достатку, що обумовлено кількістю ікринок; сексуальності, а також і холодності, байдужості і глупоти. Риба вважається символом кохання за Фрейдом. Це один із найдавніших християнських символів, поширений у ранньохристиянській літературі та мистецтві. Як відомо, Іхтіс (з грецьк. – риба) – давній акронім (монограма) імені Ісуса Христа, що складається з початкових літер слів

(Ἰησοῦς; Χριστός Θεοῦ Υἱός; Σωτὴς – Ісус Христос Божий Син Спаситель).

Слово «риба» – складник багатьох прислів'їв у різних народів. Наведемо деякі з них. Голландське: смажити оселедець, щоб поїсти ікри (означає «смітити грошима»); його оселедець смажиться чи не тут (все йде не за планом); він рибалить нижче сітки (упускати зручний випадок). Слов'янські: велика риба з'їдає малу; німий, мов риба, тощо.

Дві останніх народні мудрості, на нашу думку, дуже тісно пов'язані зі змістом вистави. Якщо ти хочеш, щоб тебе не з'їли, не мовчи.

Завдяки цим метафорам трагікомедія набуває глибокого підтексту. В ідеалі світ має будуватися на засадах любові й добра. Але реальність інша, вона аномальна: у житті панують насильство, приниження, війни, вбивства. Люди не мають права бути байдужими до цього. Спадають на думку слова відомого польського письменника Бруно Ясенського: «Не бійся ворогів – у гіршому випадку вони можуть тебе вбити. Не бійся друзів – у гіршому випадку вони можуть тебе зрадити. Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують, але тільки з їхньої мовчазної згоди існують на землі зрада і вбивство».

Вистава гоголівців змушує замислитися над багатьма проблемами сьогодення. Можливо, саме у цьому й криється її величезний успіх.

